

éppen ezek szállították a német katonákat az európai frontokra.⁴² És miért választották ezt a vasútvonalat (Herning-Holstebro), amely a szakértők szerint csupán másodrendű jelentőségű volt a német szállítmányok szempontjából.⁴³

Mindezek a kérdések a háborúval tüggnek össze, de soha sem tették fel őket a békeidőben sem. Több is elmondható azonban erről az esetről. Egy pécsi magyar veterán katona levelet küldött a herningi önkormányzathoz 1994. május 30-án, ami azt tanúsítja, hogy vége a magyarok 50 éves hallgatásának. A levélben Stasser Tibor röviden írt a robbantásról, és megkérdezte, hogy halott társainak a sírjai megvannak-e még. „Az egyikben egy apa fekszik a kicsi síval”, írta, miután közölte az őt elhunyt nevét. A levélben küldött egy fényképet is az 1945. február 21-én a herningi temetőben tartott búcsúszertartásról.⁴⁴ (A cikk II. részét a következő számban közöljük.)

Søren Peder Sørensen

Emlékezés a karcagi leventékre

A helyi sajtó néhány megjegyzéséből úgy tűnik, hogy eleinte sem az iskolahagyott – 12-21 éves korú – fiúk szervezett és rendszeres testnevelését, testgyakorlását elrendelő 1921. évi LIII.tc., sem a pár évvel később kiadott kiegészítés, a levente egyesületek megalakítását szorgalmazó rendelet nem aratott osztatlan sikert Karcagon. Nyilvánvaló, hiszen az érintett korosztályok az iskola után – a családi gazdaságban vagy alkalmazotkénti – azonnal munkába álltak, s munkaerőjük kiesését sehol nem vették jó néven. A törvény nyomán 1923-ban felállított Levente Egyesület és az ott folyó munka jó pár évig igen népszerűtlen volt. Mivel a levente intézmény a katonai előképzést volt hivatott biztosítani, a különböző korcsoportokra osztott fiúk a katonákéhoz hasonló szervezeti keretek között működtek. Előjáróik, parancsnokaik voltak, egyensapkában jártak, s a testedzés mellett alaki illetve alapfokú fegyverismereti kiképzést kaptak. Ehhez járult a hazafias nevelés, az iskolában szerzett tudás bővítése, mert – mint az az 1930-as években elhangzott – a levente kiképzés céljaihoz „a lélek és szellem művelése, a baráti együttérzés kifejlesztése, a bajtársi együvé tartozás érzetének felkeltése” is hozzátartozott. Ugyanakkor a levente ügyeket felügyelő Városi Testnevelési Bizottság annak is megtalálta a módját, hogy a leventéket ne kizárólag csuklógyakorlatokkal várja a kiképzés. Az egyesület egyik első elnöke megszervezte a leventezenekart, amely nem csak a leventék kötelező ünnepein (március 15., a kormányzó születésnapja – június 18., a Hősök Emléknapja: május utolsó vasárnapján, augusztus 20. és október 6.) szolgáltatta a zenét, de az ünnepi alkalmakat, a kulturális műsorokat, színelőadásokat záró tánevigalmakon is. Kiemelkedtek az Önnepi alkalmak közül a (tan)év végi, pontosabban a kiképzést záró nagyszabású leventetenapok és sportbemetatók, amik után – az aratásra és más mezőgazdasági munkákra tekintettel – általában hosszabb szünet következett. Egyébként pedig nem volt kivétel: a foglalkozásokon megjelenni kötelező volt, az esetleges (és igazolatlan) távolmaradásért a szülőket vagy a munkaadót vonták felelősségre és marasztalták el. Igaz, olyan mezőváros esetében, mint Karcag, a testnevelési bizottság a gazdaságok érdekeit is igyekezett szem előtt tartani, bár jelentős engedményeket nem tudott elérni. (Megpróbálták például kijárni, hogy az egész éven át tartó foglalkozások helyett a leventék 4-6 hetes „intenzív” képzéssel tudják le az oktatást. A kísérlet persze sikertelen maradt.) A képzést 1939-től legalább évi tíz hónapban és heti négy órában szabták meg.

A hatalmas kiterjedésű tanyavilágban élő fiúk oktatására a határt az 1920-as években öt – az '30-as évek végétől hét – leventekörzetre osztották. Mivel akkor még nem épült ki a tanyai iskolák rendszere, a kiképzés céljaira az állami vagy városi tulajdonú területeket, épületeket, néhány gazda tanyáit, illetve azok környékét vették igénybe. Oktatóhelyek voltak 1929-ben a karcagi határban Ágotán, az apavári

⁴² Aage Trommer: *Jernbanesabotagen i Danmark. [„Vasúti szabotázs Dániában”]*. University Press 1971, ahol a 24. oldalon írja: „Általában ki lehet jelteni, hogy csupán a Dániában délre irányuló transzportokat volt érdemes szabotálni. Amennyire a vasúti szabotázsok késleltetni tudták ezen transzportok mozgását, a dán ellenállás taktikus segítségét tudott nyújtani a szövetségeseeknek keleten és nyugaton.”

⁴³ Aage Trommer egy 1996. április 20-i levélben felvilágosít, hogy a németek főleg a Holstebro–Vemb-Skjern-Eshjerg-Bramminge vasútvonalat használták katonai transzportokra Észak-Nyugat-Jyllandról. Ha ez a vonal le volt zárva, az említett Herning és Holstebro közötti vonalat is használhatták.

⁴⁴ Strasser Tibor levele, amelyet a herningi önkormányzat „Teknisk Forvaltning”-ja vett át, 1994. jún. 2-án kelt.

vasúti állomáson, a Papp Elek tanyán, a bócsai halomnál és a tatárülési csárda környékén, vagyis a várostól 10-15 kilométeres körben. A levente intézmény (vagy ahogy akkor emlegették „a levente”) tehát a tanyavilágban is gyökeret vert, s hogy még sikeresebb legyen, a belügyminiszter 1932-ben a leventeoktatókat hatósági közegnek nyilvánította, s azután megbántásuk, esetleges inzultálásuk súlyos következményeket vonhatott maga után. A lapok pedig nem győzték hangsúlyozni: „Önmaga, gyermeke, az ifjúság és hazája ellen vét az a szülő vagy gazda, ha fel nem ügyel arra, hogy az ifjak a levente oktatásban megjelennek-e, vagy éppen attól távol tartani igyekszik.” Az is megtörtént viszont nem egyszer, hogy a távolmaradó fiatalok akár a tanyáról is előállították a csendőrök. Nyilvánvalóvá téve ezzel is: a levente minden arra alkalmas fiatal számára kikerülhetetlen kötelesség. Az intézménnyel szembeni „hidedség” mindezek mellett is nagyon nehezen engedett.

Az 1930-as években viszont már egyre jobban érződött az egyesület működésén (és megítélésén) a kiképzést irányító katonatisztek jelenléte. A munka átszervezésére és megeléknkülésére utal, hogy 1934-ben, az oktatói létszám kiegészítésére 45 önkéntes végezte el a segédoktatói tanfolyamot. Ugyanebben az évben, június 27-én, az egyesület működésének tizenkettedik esztendejében, a Városháza előtt megtörtént a karcagi leventék zászlajának felszentelése. Az ünnepélyen dr. Kiss Mihály, a frontharcosok szövetsége helyi elnöke mondott beszédet, a város három felekezetének (református, római katolikus és izraelita) papjai pedig megáldották a lobogót. Fél év múlva, 1934. december 6-án (a kormányzó névnapján), „kődös, borult, sáros időben”, a városon kívül létesített Hősök Ligetében, a frontharcosok és a hadirokkantak egyesületei, a vitézek valamint a gimnázium növendékei jelenlétében felavatták az első világháború karcagi hősi halottainak emlékművét. (Talán így válaszolva arra, hogy a város évről évre halasztotta a hivatalos, központi emlékmű elkészíttetését.) A „beton alapon álló, gránitból emelt” csonkakúpából „derékban kettétört oszlop emelkedett ki”, szimbolizálva a megcsonkított országot, az emlékmű Erzsébet-liget felé néző oldalán tábla emlékezik a hősökre. Az egyszerű, szerény kis emlékmű tervezése, megépítése a Levente Egyesület érdeme.

A város szívében is emeltek maradandót. A karcagi leventeoktatók 1933-ban egy országzászló felállítását határozták el. (Akkor már országszerte száznál több ilyen volt.) Az országzászló költségeire gyűjtést szerveztek, amelynek nyomán 1935 tavaszára 400 pengő gyűlt össze. Ebből építette fel a 4 méter magas talapzatot ifj. Barát Mihály kőművesmester, vállalkozó (az ő munkája a ligetbeli emlékmű is). A talapzathoz három méteres (piros-fehér-zöld) zászlórúd nyúlt az ég felé. Az Országzászlót 1935 májusának utolsó vasárnapján (26-án) a Hősök Emléknapján mintegy hatezer ember jelenlétében avatták fel. A következő évben Kulhey Zoltán alezredes – testnevelési vezető – javaslatára megkezdték a már korábban elhatározott Levente Otthon létesítését. Az első székházat a Városudvaron álló, használaton kívüli ménistálló átalakításával hozták létre, a testnevelési bizottságban is részt vállaló Nagy István építőmester nagyon kedvező árajánlata mellett és a városi pénztár támogatásával. Néhány hónap múlva egy-két szakosztály helyet is kapott benne, de az ünnepélyes átadás és felavatás 1938. szeptember 4-én történt meg. Az egyesület elhelyezése ezzel korántsem zárult le, mert 1942-ben még mindig tárgya a testületi üléseknek, hogy milyen fontos lenne most már a törvény által is előírt megfelelő levente székház, a tanyai körzetekben pedig levente oktatótermek és gyakorlóterek építése, hiszen a városban 1400 leventekorú fiú él. A képviselő-testület ígerte ugyan jóindulatát, de a szükséges anyagiak híján tíz év alatt gondolta elérhetőnek a megvalósítást. A háború végéig néhány létesítmény valóban elkészült.

Az 1934-ben felavatott emlékmű a Hősök Ligete szélén.

A márványtábla felirata: „A Hősök halhatatlan emlékének – a Karcagi Levente Egyesület.

A Levente Otthon felavatásánál (1938-ban) ismét elhangzott: az itt folyó képzés célja, *"hogyan a levente olyan emberré nevelkedjék, aki békében erős, munkás polgára, háborúban pedig bátor, vitéz harcosa a hazának."* Az 1939. évi II. törvény (a honvédelemről) már a második feladatot emelte ki, teljes egészében átvéve a felügyeletet a levente intézmény felett. A háború idején pedig már levente hadtest működött járásai, ezen belül községi parancsnokságokkal.

A karcagi leventék első háborús mozgósításáról 1944-ből van tudomásunk. Abban az évben megalakult a 661. sz. Munkavezető Törzsparancsnokság, amely alapszabály-rendeletében – hivatkozva a Belügyminisztérium hasonló rendeletére – kimondta, hogy honvédelmi munkára minden 14 és 70 év közötti férfi igénybe vehető. Ez a parancsnokság 1944 májusában adott utasítást a Karcagi Népmozgalmi Hivatalnak 200 munkás kiállítására. A parancs elsősorban a levente korosztályt érintette. A hivatal 600 idézést adott ki a megfelelő létszám érdekében, s a beidézettek közül csak az öt holdon felüli gazdák családját, és a leszerződött aratómunkásokat mentesítették. A szakaszokra osztott 14-17 éves fiatalokat júniusban, felnőtt parancsnokok vezetésével, vonaton indították útnak Óradnára, az Árpád-vonal építési munkáihoz. (A gimnazistáknak ugyanezen a nyáron a szolnoki munkatáborba kellett bevonulniuk.) Az Óradnára vezényeltet 1944. augusztus 26–28. körül, a hadi helyzet változása miatt visszavonultatták. S ezen csoportok közül a következő hónapokban nem egy, katonai alakulatokhoz csapódva, Ausztria területére sodródott. Mindenestre még 1945 nyarán is érkeztek haza olyan fiatalok, akiket egy évvel korábban Óradnára vittek el.

Idehaza 1944 szeptemberétől a Honvédelmi Minisztérium utasítására, a levente hadtest parancsával a járás levente parancsnokság hajtotta végre a behívásokat, mégpedig SAS (Sürgös, Azonnal Sürgös) behívóval. Október első napjaiban, amikor már nem volt idő szétküldeni a behívókat, a karcagi honvéd állomásparancsnok (egyben levente járásparancsnok) egy csendőr kíséretében, a lakásukon kereste fel a mozgósítottakat és személyesen adott utasítást az azonnali bevonulásra. Az iratok szerint a behívottak kisebb-nagyobb létszámú csoportjai 1944. szeptember 14-én, 23–24-én, 27–28-án és 30-án, valamint október első napjaiban vonultak el innen. Az őszi mozgósítás ismét munkavégzésre szolgált. A leventék egy része vagy két hétig a Tiszánál dolgozott, ezután katonai alakulatok kíséretére (pl. a trénnhez) rendelték őket. Egyesek így kerültek a front közelébe a Duna-Tisza közti és a dunántúli harcok idején, más részüknek a front mögött igyekeztek munkát és ellátást találni, s a visszavonulás közepette egyre nyugatabbra húzódtak felük. Bár az adódó alkalmat kihasználva sokan elszöktek, mégis többen estek orosz vagy amerikai fogságba (egyikük például Jugoszláviából, a Póla-félszigetről szökött haza.) Néhányukat a "Hunyadi" páncélgránátos zászlóaljba csábították, s hazatérésük idején, pusztán ezért kerültek bíróság elé. A fogságból aztán ki-ki szerencséje szerint: még 1945-ben, vagy éppen 1-2 év múlva érkezett haza, többen pedig sohasem.

Az II. világháború karcagi áldozatai között 24 leventét találunk, ám közülük a 17-en itthon, a város első megszállása hajnalán estek el. A tragédia, ami az itthon maradt leventék történetét lezárta, és két évtizede még több változatban is keringett a városban, ma már nem rekonstruálható teljes egészében és megbízhatóan. Előzményei az októberi behívásokig nyúlnak vissza, amikor a bevonulási központ állományába tartozó tartalékos főhadnagy, levente járásparancsnok nemzetőrség felállítására kapott utasítást. A parancs eredetileg „két korosztály” mozgósításáról és nemzetőri bevetéséről szólt. Az összegyűlt 70-80 leventét azonban rövidesen a Tiszához vezényelték. Az újabb – október 5-én érkezett – parancs ismét utasításba adta a nemzetőrség megalakítását, ami zömmel 19-21 éves fiatalokból meg is történt. A frissen szervezett (mintegy 26-28 fős) csapat tagjai között október 7-én 26 darab leventepuskát (kispuskát) osztottak ki, s mivel többen meztelb és rongyosan érkeztek, az egyesület raktárából lábbelit és egyenruhát is kaptak. A levente nemzetőrség megalakulásával feloszlott az addigi polgárőrség és azt követően a leventékből állítottak őrséget a Postához, a polgári leányiskolához, a postaépülettel szemben, a Széchenyi sugárút és a Püspökladányi út sarkán álló leventeparancsnoksághoz, ahonnan egyé-

Az Országzászló a református templom előtt (1930-as évek)

ként a várost átszelő főút forgalma is megfigyelhető, ellenőrizhető volt. Rövidesen rendszeres fegyveres őrjáratok indultak a városban, mert a közhivatalok, a rendőrség, a csendőrség és a katonaság elvonulása után több helyen feltörték az elhagyott, lezárt boltokat, a zsinagógát és megkezdődött a fátalepek árukészletének széthordása.

A levették tehát október 8-án napközben a városban járőröztek, a vizsgálat során kihallgatott tanúk szerint azonban több kocsmában is megfordultak, este pedig visszatértek a főter szomszédságában lévő parancsnokság épületébe. Előjárójuk, az említett főhadnagy, amikor nap közben eligazítást tartott, s azt mondta nekik „Fiúk! ha jön az orosz ne álljatok ellen. Dobjátok el a ruhátokat és a fegyvereket és menjete haza. Addig őrizzétek meg a várost, nehogy a csöcselék fosztogasson.” Este a löszér egy részét is beszédte, s miután ismét megtiltotta az ellenállást, hazament. (Eleinte nem értettem, miért tért haza, de amikor erről kerdezősködtem, az események néhány kortársa azt mondta, akkor szinte hihetetlennek tűnt az oroszok ilyen gyors előnyomulása. A legtöbben nem hitték el, hogy szinte a szomszédban vannak.) Tény: Pfljcev tábornok hadiestének csapatai október 8-án éjszaka délkeleti irányból, Füzesgyarmat – Búcsa felől megérkeztek a városba. (A hagyomány itt téved. Olyan vélekedés is van ugyanis, hogy a városi küldöttség ment az oroszok elé és közölték, hogy a várost a német és a magyar egységek is elhagyták. Valóban volt ilyen követség, de csak néhány nappal később, a német ellentámadás kifulladására után.) Az emlékezet szerint akkor hajnalban ellenállás nélkül gördülhettek be Karcagra az első harcokcsik, rajtuk a felkapaszkodott gyalogsággal. Figy ilyen harcjárműre löttek rá október 9-én hajnalban a parancsnokság épületében éjszakázó, s a vizsgálat anyaga szerint még vélhetően mindig kaptas levették. A szóbeszéd szerint mond, egy másik (hihetőbb) változat szerint, egy vagy két kispuska dördült. A vizsgálat anyagában az áll, hogy a fiúk „9-én hajnalban a bevonuló szovjet katonákra a levente parancsnokság épületéből reálöböldöztek”, és halálosan megsebesítettek egy tisztet. A partizánakció megtorlása pillanatokon belül megtörtént és (a hadseregek általános gyakorlata szerint), nem ismert kíméletet. Az épületben lévők közül csak néhányan tudtak elmenekülni, a helyszínen talált fiatalembereket – az anyakönyvek szerint 13 főt – azonnal kivégezték, s az anyakönyvek bejegyzései azt mutatják, még néhány nappal később is löttek agyon fiatalokat a városban illetve a közlekedési tanyákon, jöhetnek utóbbiak egy részének summi köze nem volt október 9-e hajnalának eseményeihez. Összesen 17-19 levente haláláról szólnak az iratok. Az épületen belül, a bejárat előtt a pihenőszobában, illetve az utcán heverő holttesteket a délelőtti folyamán hozzátartozók és ismerősök szállították el. Temetésükre az október 9-én déltől fellángoló harcok közepette október 10-11-én került sor a keleti oldalon fekvő Borjúdülő temetőben.

A várost október 11-én foglalta el a szovjet hadsereg. A levettek tragédiájával kapcsolatban legközelebb 1945 márciusában volt hivatalos eljárás. A Nemzeti Parasztpárt karcagi csoportja beadvánnyal fordult a város ügyeit irányító Nemzeti Bizottsághoz, és követelte az eseményelért felelős személy kiderítését és felelősségre vonását. Ennek nyomán a levettek parancsnokát április 10-én (május 9-ig) előzetes letartóztatásba helyezték, a rendőrség pedig széles körű nyomozást indított, melynek során felderítették és kihallgatták a túlélőket és számos más szemtanút is. (Az ügyben a hadbíróóság felmentő ítéletet hozott.)

Talán ez volt az utolsó olyan hivatalos rendelkezés, amely az egyesület (országos) feloszlásán túlmenően a karcagi levettekkel foglalkozott. Tragédiájukat városzerte ismerte, hallotta mindenki, de még évtizedek múlva is csak családi vagy baráti körben, esendben szölkak, váltottak röluk néhány szöt – hisz a mozgalmat a későbbiekben minden fórumon „lefasisztázták”. Hasonló indokkal bontották le az országzászlót, a Levente utcából Bem utca lett, az első világháború áldozatainak emelt, 1934-ben felavatott emlékművet az idők során benöttek a Hősök Ligete gondozatlan bokrai és fái. Szerencsére, mert ez mentette meg az utókornak, 1989-ben megkezdődött a II. világháború karcagi áldozatai névsorának összegyűjtése, ma Györfi Sándor szobrászművész alkotása állít emléket a világháború 361 katoná, 24 levente és 69 polgári áldozatának és a Holocaust 446 mártírjának. A város 1996-ban a régi helyén ismét felépítette az országzászlót, a ligeti Hősi Emlék előtt pedig virág nyílik ismét, himnondójaként a helybeli levetteknek, a háborús évek ifjúságának is.

Flek György

